

В. А. Шмалюх
В. П. Бусигіна
А. Б. Пономаренко

БАБИН ЯР ЯК СИМВОЛ ЛЮДИНОНЕНАВИСНИЦЬКОЇ ПОЛІТИКИ НАЦИСТСЬКОГО ТА КОМУНІСТИЧНОГО РЕЖИМІВ

Вінницький національний технічний університет

Анотація

У роботі розглянуто перебіг та наслідки трагедії Бабиного Яру, що стала одним із найбільших актів масового знищення мирного населення під час Другої світової війни. Аналізується політика нацистського режиму щодо єврейського населення Києва та інших груп людей, які стали жертвами розстрілів. Окрему увагу приділено спробам Третього рейху приховати сліди злочину, а також радянській політиці замовчування подій, що тривала впродовж десятиліть. У роботі висвітлено історичні передумови трагедії, хід масових убивств та їхні довготривалі наслідки для українського суспільства.

Ключові слова: Друга світова війна, Бабин Яр, Голокост, нацистський окупаційний режим, Куренівська трагедія.

Abstract

The work examines the course and consequences of the Babyn Yar tragedy, one of the largest acts of mass extermination of civilians during World War II. It analyzes the Nazi regime's policy towards the Jewish population of Kyiv and other groups who fell victim to the executions. Particular attention is given to the Third Reich's attempts to conceal the traces of the crime, as well as the Soviet policy of silencing the events, which lasted for decades. The study highlights the historical background of the tragedy, the process of mass killings, and their long-term consequences for Ukrainian society.

Keywords: World War II, Babyn Yar, Holocaust, Nazi occupation regime, Kurenivka tragedy.

Вступ

Урочище Бабин Яр на північно-західній околиці Києва і події, які там відбулися в період нацистської окупації і після відновлення радянської влади, стали символом жорстокості й аморальності двох тоталітарних режимів. У 1941-1943 рр. нацистська окупаційна влада здійснила масові розстріли мирного населення і військовополонених. Місцем страти став яр довжиною в два з половиною кілометри, глибина якого місцями сягала п'ятдесяти метрів. Ця трагедія є одним із найбільших воєнних злочинів, вчинених на території України під час Другої світової війни. Вона стала частиною широкомасштабної політики геноциду, яку нацисти здійснювали по всій Європі.

Після завершення Другої світової війни трагедія Бабиного Яру не отримала належного висвітлення. В офіційній радянській історіографії не робилося акценту на тому, що більшість жертв розстрілів становили євреї. Навіть сам факт масових убивств нацистами мирного населення певний час узагалі замовчувався, що демонструвало відсутність поваги до пам'яті загиблих з боку комуністичної влади. Крім того, територію урочища почали використовувати для господарських потреб. Це призвело до техногенної аварії 13 березня 1961 р., коли наміта в яр піщано-земляна маса прорвала дамбу, накрила житловий масив Куренівку і стала причиною нових жертв Бабиного Яру.

Основна частина

22 червня 1941 р. розпочалася німецько-радянська війна. Раптовість нападу гітлерівської Німеччини, неготовність СРСР до оборонної війни та небажання мільйонів червоноармійців

віддавати своє життя за сталінський тоталітарний режим сприяли швидкому просуванню німецьких військ. Південний напрямок наступу був надзвичайно важливим, оскільки ворог сподівався використати наявні в УРСР матеріальні і людські ресурси. Вже з середини серпня 1941 р. Гітлер призупинив наступ на Москву і переорієнтував вістря основного удару на Київ, взяття якого, на думку диктатора, підняло б авторитет Німеччини, вселило б впевненість в німецькі війська і посіало паніку і зневіру в перемогу Червоної армії. Більше двох місяців тривала оборона Києва, але 19 вересня 1941 р. гітлерівські війська увійшли до міста і встановили там жорстокий окупаційний режим.

До початку Другої світової війни Київ був одним із найбільших міст Радянського Союзу. Населення у ньому становило близько 900 тисяч осіб, з яких, за офіційними даними перепису 1939 р., євреї склали 26,48%. Гітлерівська расова теорія визнавала євреїв неповноцінними людьми, яких потрібно було знищити. Войовничий антисемітизм займав центральне місце в нацистській ідеології. Це призвело до геноциду євреїв на всіх підконтрольних нацистам територіях.

З приходом німців до Києва, населення української столиці сповна відчувало на собі «новий порядок», встановлений окупантами. Значна частина містян не евакуювалася перед відступом Червоної армії, сподіваючись на лояльне ставлення німців. Було багато киян, які пам'ятали німецьку окупацію 1918 р. і мали позитивні очікування від зміни влади, пов'язані з ліквідацією комуністичного тоталітарного режиму. Проте дуже швидко мешканці на собі відчули жорстокі каральні заходи, голод, приниження від окупантів. Багато молоді було вивезено на примусові роботи до Німеччини. Чимало киян були вбиті в Бабиному Яру та інших місцях масових репресій. В період окупації нацисти розстріляли близько 800 пацієнтів Київської психіатричної лікарні імені академіка І. Павлова [1].

Приводом для «розв'язання єврейського питання» в столиці стали вибухи в центрі Києва 24 вересня 1941 р., які здійснили радянські диверсанти в рамках проголошеної Й. Сталіним тактики «спаленої землі». Були підірвані електростанція, водогін, об'єкти залізничного транспорту, більше трьох сотень адміністративних і житлових будівель в центрі міста. Внаслідок вибухів і пожежі, яку не вдавалося загасити кілька днів, історичний центр Києва зазнав нищівного руйнування, а тисячі киян залишилися без даху над головою. В організації диверсії окупаційна влада обвинуватила євреїв і почала їх масово знищувати.

28 вересня 1941 р. в місті були розклеєні оголошення, які наказували всім євреям зібратися наступного ранку біля товарної станції, взявши з собою документи, гроші та теплі речі. Оголошення було складене так, щоб у людей склалася думка, що їх просто переселятимуть або ж відправлять на примусові роботи. Проте це був ретельно спланований план фізичного знищення євреїв. Місцем злочину став розташований на околиці міста Бабин Яр.

Зранку 29 вересня 1941 р. натовпи євреїв почали збиратися біля товарної станції. Їх вели «дорогою смерті» до урвища Бабиного Яру. У визначеному місті їх розділяли на групи, забирали документи, гроші, коштовності. Нещасних людей змушували роздягатися, а потім партіями підводили до краю яру й розстрілювали. Упродовж двох днів було вбито близько 33 771 людини – здебільшого жінок, дітей і літніх людей [2]. Але нацисти не зупинилися на цьому і протягом наступних двох років продовжували використовувати Бабин Яр як місце масових страт. Тут розстрілювали радянських військовополонених, партизанів і підпільників, українських націоналістів, православних священників, ромів та інших «небажаних» для Третього рейху людей.

Зрозумівши наприкінці літа 1943 р., що потрібно буде тікати з Києва, окупанти вирішили прибрати сліди своїх злочинів. Руками військовополонених з Сирецького концтабору було проведено акцію зі спалення тіл убитих. Під пильним наглядом нацистів і місцевих поліцаїв в'язні табору розкопували схили Бабиного Яру, витягали тіла і складали їх на спеціальних помостах з металевих рейок і кам'яних плит, принесених із сусіднього єврейського кладовища. Потім ці моторошні штабелі обливали бензином і спалювали, після чого залишки кісток подрібнювали і разом з обгорілими могильними плитами розносили на велику відстань по території яру. В вересні 1943 р. команда в'язнів концтабору, що мали завдання знищити сліди масових вбивств, складала 327 осіб [3]. Масштаб робіт потребував такої великої кількості людей. Щоб позбутися свідків, їх також розстріляли. Втекти вдалося лише вісімнадцятьом з них. В жовтні 1943 р., в останній місяць окупації, німці продовжували страти в Бабиному Яру. Жертвами стали кияни, які не виконали наказу про поголовне виселення з міста. За різними підрахунками, загальна кількість загиблих у Бабиному Яру може перевищувати 100 тисяч осіб.

Після завершення війни радянська влада не надавала цій трагедії належного розголосу. Хоча тема воєнних злочинів активно обговорювалася, загиблих у Бабиному Яру офіційно називали «мирними радянськими громадянами», без уточнення того факту, що більшість із них були знищені за національною ознакою. В СРСР з певних політичних міркувань правда про закатованих євреїв була небажаною. Замовчування масових убивств євреїв як окремого геноциду, здійснюваного нацистами, було частиною загальної радянської політики.

Після звільнення Києва від нацистів в Бабиному Яру не спорудили жодного меморіального знаку на вшанування пам'яті жертв, натомість влаштували сміттєзвалище. Більше того з 1952 р. за рішенням Київської міської ради в урочище зливали рідкі відходи цегельних заводів. За 10 років в Бабин Яр намили близько 4 мільйонів кубометрів пульпи. Дренажна система з цим впоратись не могла. Вранці 13 березня 1961 р. піщана дамба, що стримувала піщано-земляну масу, не витримала. Грязьова лавина заввишки до 14 метрів бурхливим потоком пішла на район Куренівку. Внаслідок прориву дамби мулові відходи затопили житлові квартали, постраждали сотні людей. Багато з них були поховані живою. Площа, яка опинилася під шаром пульпи, сягала 30 гектарів. Проводячи відновлювальні роботи, відкопали тіла загиблих пасажирів трамвая, цілу групу вихованців дитячого садочку разом з вихователькою, понад півсотні працівників трамвайного депо тощо. Люди не встигали рятуватися, оскільки швидкість грязьової хвилі сягала 5 метрів за секунду. Радянська влада зробила все, щоб приховати масштаби катастрофи. Декілька днів після трагедії міжміський зв'язок із Києвом було відключено для того, щоб не було витоків інформації. Це породило слухи про загибель понад півтори тисячі осіб, що не знайшло документального підтвердження. В оцінці кількості жертв варто спиратися на дані першого секретаря ЦК КПУ П. Шелеста, який стверджував, що загинуло 198 осіб і 250 було травмовано [4].

Висновок

Замовчування обох трагедій стало свідченням прагнення комуністичної влади приховати незручну правду. Протягом десятиліть радянська влада свідомо намагалася переписати історію, відводячи увагу від єврейських жертв і представляючи голокост як загальну трагедію радянського народу без етнічного розрізнення. Такий підхід не лише викривляв історичні факти, але й позбавляв можливості належного вшанування пам'яті загиблих.

Лише наприкінці 1980-х років почався поступовий процес визнання трагічних подій, пов'язаних з історією урочища. Після здобуття Україною незалежності почалися спроби повернути Бабин Яр у суспільну пам'ять як важливий історичний символ, що нагадує про злочини нацистського та радянського режимів. Вшанування пам'яті жертв цих трагедій є важливим завданням сучасного суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Руккас А. Трагедія Горіхової діброви. Як нацисти розстрілювали душевнохворих у Києві. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2020/10/29/158369/> (дата звернення: 20.03.25).
2. Нахманович В. Розстріли і поховання в районі Бабиного Яру під час німецької окупації м. Києва 1914-1943 рр. Проблеми хронології і топографії. URL: <https://history.kby.kiev.ua/articles> (дата звернення: 20.03.25).
3. Євстафєва Т. Сирецький концентраційний табір. URL: <https://history.kby.kiev.ua/articles> (дата звернення: 20.03.25).
4. Крупина В. «Жертв багато, а в газетах нічого не пишуть...» (Куренівська трагедія 13 березня 1961 р. в Києві). URL: <https://history.kby.kiev.ua/articles> (дата звернення: 20.03.25).

Шмалюх Віталій Анатолійович – студент групи ІПКТ-246, факультет інтелектуальних інформаційних технологій та автоматизації, Вінницький національний технічний університет, e-mail: shmaliukhvitaliy@gmail.com

Бусигіна Вероніка Павлівна – студентка групи ІПКТ-246, факультет інтелектуальних інформаційних технологій та автоматизації, Вінницький національний технічний університет, e-mail: veronikabysygina@gmail.com

Пономаренко Алла Борисівна – кандидат історичних наук, доцент кафедри суспільно-політичних наук, Вінницький національний технічний університет, м. Вінниця, e-mail: allapon96@gmail.com

Shmaliukh Vitalii – student of Faculty of Intellectual Information Technologies and Automation, Vinnytsia National Technical University, e-mail: shmaliukhvitaliy@gmail.com

Busygina Veronika– student of Faculty of Intellectual Information Technologies and Automation, Vinnytsia National Technical University, e-mail: veronikabysygina@gmail.com

Ponomarenko Alla – PhD in History, Assistant Professor of the Sociopolitical Sciences Chair, Vinnytsya National Technical University, Vinnytsia, e-mail: allapon96@gmail.com